

Bron: Roorda, D.L. (2012). *Teacher-child relationships and interaction processes: Effects on students' learning behaviors and reciprocal influences between teacher and child*. Unpublished doctoral dissertation, University of Amsterdam, Amsterdam.

Leerkracht-kindrelaties en interactieprocessen: Effecten op het leergedrag van leerlingen en wederkerige invloeden tussen leerkracht en kind

Geïnspireerd door de gehechtheidstheorie en sociaal-motivationele theorieën hebben onderzoekers in toenemende mate aandacht besteed aan het belang van affectieve leerkracht-leerlingrelaties voor de schoolse betrokkenheid en academische prestaties van leerlingen. Het merendeel van de onderzoekers vond empirische ondersteuning voor het verband tussen affectieve leerkracht-leerlingrelaties en het schools leren van leerlingen. Er bestaan echter grote verschillen tussen onderzoeken in de sterkte van de verbanden die worden gerapporteerd tussen relaties en leren. Daarnaast hebben de meeste onderzoeken gebruik gemaakt van hetzij leerkrachtrapportage (in lagere klassen) hetzij kindrapportage (in hogere klassen) over de relatie. Er is weinig onderzoek gedaan naar feitelijke interactieprocessen tussen leerkracht en kind en mogelijkheden om leerkracht-kindrelaties te veranderen. Dit proefschrift heeft twee hoofddoelen (zie *Hoofdstuk 1*): Het doel van het eerste deel was meer inzicht krijgen in het werkelijke verband tussen affectieve leerkracht-leerlingrelaties en schools leren van leerlingen, door bevindingen van eerder onderzoek samen te voegen in een meta-analyse. In het tweede deel hebben we gebruik gemaakt van empirisch onderzoek om inzicht te krijgen in wederzijdse beïnvloedingsprocessen tussen leerkrachten en kleuters en om de effectiviteit te onderzoeken van een interventie gebaseerd op de interpersoonlijke theorie.

In *Hoofdstuk 2* werden de bevindingen van 99 studies (in totaal 129.423 leerlingen) gecombineerd in een meta-analyse. Deze meta-analyse bevatte leerlingen van groep 1 van de basisschool tot en met klas 6 van het voortgezet onderwijs. Er werd onderscheid gemaakt tussen positieve en negatieve aspecten van de relatie en tussen betrokkenheid en prestaties van leerlingen. De verbanden van zowel positieve als negatieve relaties met betrokkenheid waren gemiddeld tot groot, terwijl de verbanden met prestaties klein tot gemiddeld waren. In tegenstelling tot bevindingen uit eerder onderzoek, hadden negatieve aspecten van de relatie (e.g., conflict) geen sterker effect op de betrokkenheid en prestaties van leerlingen dan positieve aspecten van de relatie (e.g., nabijheid, emotionele ondersteuning). Wanneer we echter onderscheid maakten tussen studies in basis- en voortgezet onderwijs, waren de verbanden met negatieve relaties sterker in het basisonderwijs en de verbanden met positieve

relaties sterker in het voortgezet onderwijs. Bovendien bleken relaties met leerkrachten vooral belangrijk te zijn voor bepaalde groepen leerlingen. In tegenstelling tot de verwachting bleken leerkracht-leerlingrelaties belangrijker voor oudere leerlingen dan voor jongere leerlingen. Daarnaast was de relatie met leerkrachten vooral belangrijk voor leerlingen met een lage sociaal-economische status, leerlingen met leerproblemen (voor negatieve relaties) en jongens (voor betrokkenheid). Deze bevindingen bevestigen de *academisch-risico* hypothese, die stelt dat leerkracht-leerlingrelaties vooral relevant zijn voor de schoolse aanpassing van leerlingen die een risico hebben op academisch disfunctioneren. Tot slot waren sommige verbanden kleiner, maar nog steeds statistisch significant, als gecontroleerd werd voor methodologische beperkingen van de individuele studies.

Hoofdstukken 3 tot 5 zijn onderdeel van een groter onderzoeksproject waarin de bruikbaarheid van de interpersoonlijke theorie en het complementariteitsprincipe voor het bestuderen van wederzijdse beïnvloedingsprocessen in leerkracht-kind interacties en als basis voor een leerkrachttraining onderzocht wordt. Volgens de interpersoonlijke theorie kunnen interpersoonlijke stijlen en interactief gedrag beschreven worden op basis van twee dimensies: controle (de mate van macht en invloed in de interactie) en affiliatie (de mate van nabijheid, warmte en ondersteuning in de interactie). Het complementariteitsprincipe gaat er vanuit dat interpersoonlijk gedrag voorspelbaar gedrag uitlokt bij de interactiepartner. Interpersoonlijk gedrag wordt beschouwd als complementair als gedragingen tegengesteld zijn op de controledimensie en vergelijkbaar op de affiliatiedimensie.

Aangezien we vonden dat affectieve leerkracht-leerlingrelaties en het schools leren van leerlingen met elkaar samenhangen op een meta-analytisch niveau, lijkt het belangrijk om zo vroeg mogelijk in te grijpen in negatieve leerkracht-leerlingrelaties en positieve relaties te bevorderen. In *Hoofdstuk 3* onderzochten we de bruikbaarheid van de interpersoonlijke theorie en het complementariteitsprincipe als basis voor een leerkrachttraining (de Interpersoonlijke Vaardigheidstraining; IVT) met als doel het veranderen van leerkracht-kindinteracties. De steekproef bestond uit 65 kleuters met de hoogste scores op sociaal teruggetrokken gedrag in hun klas en hun 35 leerkrachten. Het interactieve gedrag van leerkrachten en kinderen werd geobserveerd op drie meetmomenten (voormeting, nameting en follow-up) in een dyadische setting buiten het klaslokaal. De training leidde tot een afname in controle van de leerkracht op de follow-up meting, zeven weken na de interventie. Dit uitgestelde effect geeft aan dat de IVT een betekenisvolle invloed zou kunnen hebben op het gedrag van leerkrachten op de lange termijn. De IVT leidde niet tot een verandering in de mate van affiliatie van de leerkracht, maar veroorzaakte,

in tegenstelling tot de verwachting, wel een toename in de complementariteit van leerkrachten op de affiliatiedimensie, vooral in interacties met zeer teruggetrokken kinderen. Het is nog niet duidelijk wat deze toename in complementariteit betekent voor de kwaliteit van de leerkracht-kindrelatie. De IVT had geen effect op het interactieve gedrag van kinderen. Toch lijkt de afname in controle van de leerkracht aan te geven dat de interpersoonlijke theorie belangrijke uitgangspunten kan bieden om negatieve interactiecycli te doorbreken en positieve interacties tussen leerkrachten en sociaal teruggetrokken kinderen in een dyadische setting te stimuleren.

Hoofdstukken 4 en 5 waren gericht op leerkracht-kindinteracties in een kleine groepsetting in de klas. Omdat de observatieschalen voor het interactieve gedrag (affiliatie en controle) van leerkrachten en kinderen oorspronkelijk ontwikkeld zijn voor en gevalideerd zijn in een dyadische setting, werd in *Hoofdstuk 4* eerst de validiteit van de aangepaste leerkrachtschalen onderzocht. Verbanden in de verwachte richting met relatiepercepties van leerkrachten en externaliserend en internaliserend gedrag van kinderen leverden ondersteuning voor de validiteit van de leerkrachtschalen voor gebruik in een groepssetting. Impliciete ondersteuning voor de validiteit van de kindschalen voor gebruik in een groepssetting werd gevonden in *Hoofdstuk 5*. In *Hoofdstuk 5* werd de toepasbaarheid van het complementariteitsprincipe op leerkracht-kindinteracties in een kleine groepssetting binnen de klas onderzocht. De steekproef bestond uit 179 kleuters die varieerden in externaliserend en internaliserend gedrag en hun 48 leerkrachten. We vonden dat zowel leerkrachten als kinderen complementair reageerden op de controledimensie (ze beantwoorden dominantie met volgzzaamheid en omgekeerd), terwijl ze niet complementair reageerden op de affiliatiedimensie (ze beantwoorden vriendelijkheid niet met vriendelijk gedrag en vijandigheid niet met vijandig gedrag). Daarnaast vonden we dat leerkrachten minder affiliatie vertoonden naar kinderen met hoge scores op externaliserend gedrag, terwijl deze kinderen zelf niet minder affiliatie vertoonden. Bovendien verschilden relatief externaliserende kinderen niet van gemiddelde kinderen (met lage scores op zowel externaliserend als internaliserend gedrag) in de mate van controle die ze lieten zien naar de leerkracht. Zowel leerkrachten als relatief externaliserende kinderen reageerden minder complementair naar elkaar op de controledimensie dan gemiddelde kinderen en hun leerkrachten. Aangezien complementariteit in eerder onderzoek samenhang met positieve evaluaties van de interactiepartner, zou deze lagere mate van complementariteit kunnen verklaren waarom zowel leerkrachten als externaliserende kinderen over het algemeen hun relatie met elkaar als meer conflictueus en minder nabij ervaren dan gemiddelde kinderen en

hun leerkrachten. Tot slot lieten leerkrachten meer controle en meer affiliatie zien naar kinderen met hoge scores op internaliserend gedrag, terwijl relatief internaliserende kinderen (zonder comorbide externaliserende problemen) passiever en volgzamer waren tijdens interacties met de leerkracht dan gemiddelde kinderen.

In *Hoofdstuk 6* werden de belangrijkste bevindingen van de voorgaande hoofdstukken nader besproken. Er werd bediscussieerd hoe interpersoonlijke reacties van leerkrachten en kinderen verschilden tussen situaties (i.e., een dyadische setting buiten het klaslokaal versus een kleine groepssetting in de klas). Daarnaast werden suggesties voor vervolgonderzoek en implicaties voor de schoolpraktijk besproken. Toekomstige studies zouden kunnen onderzoeken hoe complementariteitstendenties van leerkrachten en kinderen samenhangen met de kwaliteit van leerkracht-kindrelaties. *Hoofdstuk 2* leverde bewijs op een meta-analytisch niveau voor het belang van affectieve leerkracht-leerlingrelaties voor het schools leren van leerlingen. Daarnaast liet deze meta-analyse zien voor welke groepen leerlingen de affectieve leerkracht-leerlingrelatie in het bijzonder belangrijk is (bijvoorbeeld leerlingen met een lage sociaal-economische status, leerlingen met leerproblemen en jongens). Leerkrachten zouden meer in hun relaties met deze leerlingen moeten investeren om hen te beschermen tegen disfunctioneren. Daarnaast werden in de *Hoofdstukken 3 en 5* aanwijzingen gevonden dat de interpersoonlijke theorie en het complementariteitsprincipe nuttig kunnen zouden zijn om leerkrachten inzicht te geven in interactieprocessen en hen te helpen om negatieve interactiecycli met kinderen te doorbreken en positieve interacties te stimuleren. Meer onderzoek is nodig om de effectiviteit van de IVT te evalueren voor het veranderen van leerkracht-kindinteracties binnen de klas met kinderen die variëren in hun mate van externaliserend en internaliserend gedrag.